

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

दे॒वा॒सु॒राः सं॒य॒न्ता आ॒सन् ते दे॒वा वि॒ज॒य॒मु॒प॒य॒न्तो॒-
ऽग्नौ वा॒मं वसु॒ सं न्य॑द॒धते॒दमु॑ नो भ॒विष्य॑ति॒ यदि॑
नो जे॒ष्यन्ती॑ति॒ तद॒ग्नि॑र्न्य॒काम॑यत् तेनापा॑क्रामत् तद्दे॒वा
वि॒जित्या॑व॒रुरु॑त्स॒माना॒ अन्वा॑यन् तद॑स्य॒ सह॑साऽदि॒त्सन्त॒
सोऽरो॑दी॒द्यदरो॑दीत् तद्बु॒द्रस्य॑ रु॒द्रत्वं यद॑श्वशी॒यत् तद्॥१॥

र॑ज॒तः॑ हि॒र॑ण्यम॒भवत् तस्मा॑द्र॒ज॒तः॑ हि॒र॑ण्यम॒दक्षि॑ण्य-
म॑श्रुजः॑ हि यो ब॒र्हिषि॑ ददा॑ति पु॒राऽस्य॑ सं॒वत्स॑राद्बृ॒हे
रु॑दन्ति॒ तस्मा॑द्ब॒र्हिषि॑ न दे॒यः॑ सोऽग्नि॑र॒ब्रवी॑द्वा॒ग्यंसा॒न्यथ॑
व इ॒दमि॑ति॒ पुन॑रा॒धेयं॑ ते के॒वल॑मि॒त्य॑ब्रुवन्नु॒ध्रव॑त् खलु॒ स
इ॒त्य॑ब्रवी॒द्यो म॑दे॒वत्य॑म॒ग्निमा॑दधा॒ता इति॑ तं पू॒षाऽऽध॑त्त॒
तेन॑॥२॥

पू॒षाऽऽध॑र्त्तो॒त् तस्मा॑त् पौ॒ष्णाः प॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं त्वष्टा॑ऽऽध॑त्त॒
तेन॑ त्वष्टा॑ऽऽध॑र्त्तो॒त् तस्मा॑त् त्वा॒ष्टाः प॒शवं॑ उच्यन्ते॒ तं म॒नुरा॑-

ऽधत्ते तेन मनुरार्धोत् तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते तं धाता-
 ऽऽधत्ते तेन धाताऽऽर्धोऽथ्संवत्सरो वै धाता तस्मात्संवत्सरं
 प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिं वे-॥३॥

दध्नोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति भागधेयं
 वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप
 दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत भागधेयेनैवैनं समर्धयत्यथो
 शान्तिरेवास्यैषा पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य
 नक्षत्रं यत्पुनर्वसू स्वायामेवैनं देवतायामाधाय ब्रह्मवर्चसी
 भवति दर्भेरा दधात्ययातयामत्वाय दर्भेरा दधात्यद्भ्य
 एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति
 पञ्च वा ऋतवं ऋतुभ्य एवैनमवरुध्याऽऽधत्ते॥४॥

अशीयत् तत् तेन वेदं दर्भैः पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते
 पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
 यज्ञमेव पशून् व रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
 न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षन् पङ्क्तो
 याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव

वीरं निरवदायाग्निं पुनरा॥५॥

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते
ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयः सर्वं भवति
सैवास्यर्धिः सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते
स वाचः सः सृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो
भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय॥६॥

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपाः शु यजति यथा वामं
वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं
निराह यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति
तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षद्गरोत्यायतनादेव
नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशव एते आहुती यदभितः
पुरोडाशमेते आहुती॥७॥

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं
यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं

वासः पुनरुत्सृष्टोऽनुद्वान् पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्रे
समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं
ततः॥८॥

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्धासयते
तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं
चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽ-
ऽर्तिमाच्छति यजमानः॥९॥

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती तत्षष्टिंशच्च॥ [२]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा उपस्थे ते
देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः
पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः॥
त्रिंशद्धाम वि राजति वाक्पतङ्गाय शिश्रिये। प्रत्यस्य वह
द्युभिः॥ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना। व्यख्यन्महिषः
सुवः॥ यत् त्वा॥१०॥

क्रुद्धः परोवपं मन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्रे तत् तव
पुनस्त्वोद्दीपयामसि॥ यत् ते मन्युपरोक्षस्य पृथिवीमनु
दध्वसे। आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन्॥

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
 बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्॥ सप्त
 ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त॥११॥

ऋषयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वां
 यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन॥ पुनरूर्जा नि वर्तस्व
 पुनरग्र इषाऽऽयुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः॥ सह रय्या नि
 वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वप्स्त्रिया विश्वतस्परि॥ लेकः
 सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
 केतुः सकेतः सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
 विवस्वाः अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा
 वियन्तु॥१२॥

त्वा जिह्वाः सप्त सुकेतस्ते नृन्योदश च॥ [३]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
 जीर्यन्तोऽमन्यन्तु स एतं कंसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
 ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
 दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव
 पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमथ्सैतं॥१३॥

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्त्राद्यमुपांनमद्यत्सर्पराज्ञियां
 ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्त्राद्यस्यावरुद्धा अथो अस्यामेवैनं
 प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै
 तत् पुनस्त्वोदीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
 मन्युपरोत्स्येत्याह देवताभिरे-॥१४॥

वैनं सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यो-
 ऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां
 बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
 दधात्वित्याह सन्तत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
 सन्तत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्रे समिधः सप्त
 जिह्वाः॥१५॥

इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्रेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव
 रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति
 यजमानमेवोर्जा च रय्या चौभयतः परि गृह्णात्यादित्या वा
 अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त इमं
 लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त और्ध्ववन्
 ते सुवर्गल्लोकमायन् यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत

स ए॒तान् होमाँ॑ञ्जु॒ह्याद्यामे॒वाऽऽदि॒त्या ऋ॒द्धिमा॑र्ध्व॒वन्
तामे॒वध्नो॑ति॥१६॥

ए॒तमे॒व जि॒ह्वा ए॒तान् पञ्च॑विंश॒तिश्च॥ [४]

उ॒प॒प्र॒यन्तो॑ अ॒ध्व॒रं म॒न्त्रं वो॑चेमा॒ग्नये॑। आ॒रे अ॒स्मे च॑
शृ॒ण्व॒ते॥ अ॒स्य प्र॒त्नाम॑नु द्यु॒तः शु॒क्रं दु॑दु॒हे अ॒ह॒यः। प॒यः
सह॑स्र॒सामृ॑षिम्॥ अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत् प॑तिः पृथि॒व्या
अ॒यम्। अ॒पाः रे॒ताः सि॑ जि॒न्व॒ति॥ अ॒यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि
धा॒तृभि॑र्हो॒ता यजि॑ष्ठो अ॒ध्व॒रेष्वी॑ड्यः। यम॑प्र॒वानो॑ भृ॒गवो॑
वि॒रु॒रुच॑र्व॒नेषु॑ चि॒त्रं वि॒भुवं वि॒शेवि॑शे॥ उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी
आ॒हु॒व॒ध्या॑॥१७॥

उ॒भा रा॑ध॒सः स॒ह मा॑द॒य॒ध्यै। उ॒भा दा॑ता॒रा॒वि॒षाः
र॑यी॒णामु॑भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हु॒वे वा॑म्॥ अ॒यं ते
योनि॑र्ऋ॒त्वियो॒ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्न आ
रो॒हाथा॑ नो वर्ध॑या र॒यिम्॥ अ॒ग्न आयू॑ःषि पव॑स आ
सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑ध॒स्व दु॑च्छु॒नाम्॥ अ॒ग्ने पव॑स्व
स्व॒पा अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॒त्पोष॑ र॒यिम्॥१८॥

मयि॥ अग्ने॑ पावक॑ रोचिषा॑ मन्द्रया॑ देव जिह्वया॑॥ आ
 देवान् वक्षि॑ यक्षि॑ च॥ स नः॑ पावक॑ दीदिवोऽग्ने॑ देवाः
 इहाऽऽव॑ह। उप॑ यज्ञः॑ हविश्च॑ नः॥ अग्निः॑ शुचि॑व्रततमः
 शुचि॑र्विप्रः॑ शुचिः॑ कविः॑। शुची॑ रोचत॑ आहुतः॥ उद॑ग्ने
 शुच॑यस्तव॑ शुक्रा॑ भ्राजन्त॑ ईरते। तव॑ ज्योती॑र्ष्यच॑रयः॥
 आयु॑र्दा अ॒ग्नेऽस्यायु॑र्मे॥१९॥

देहि॑ वर्चो॒दा अ॒ग्नेऽसि॑ वर्चो॑ मे देहि॑ तनू॒पा अ॒ग्नेऽसि॑
 त॒नुवं॑ मे पा॒ह्यग्ने॑ यन्मे॑ त॒नुवा॑ ऊ॒नं तन्म॑ आ पृ॒ण चि॒त्राव॑सो
 स्व॒स्ति ते॑ पा॒रम॑शी॒येन्धा॑नास्त्वा श॒तः हिमा॑ द्युमन्तः
 समि॑धीमहि॒ वय॑स्वन्तो वय॑स्कृतं॒ यश॑स्वन्तो यश॑स्कृतः
 सु॒वीरा॑सो अदा॑भ्यम्। अग्ने॑ सप॒त्नद॑म्भनं॒ वर्षि॑ष्ठे अधि॒
 नाके॑॥ सं त्वम॑ग्ने सूर्य॑स्य॒ वर्च॑साऽग॒थाः समृ॑षीणाः॒ स्तुते॑न॒
 सं प्रि॒येण॑ धाम्ना॑। त्वम॑ग्ने सूर्य॑वर्चा॒ असि॑ सं मामा॑युषा॒
 वर्च॑सा प्र॒जया॑ सृज॥२०॥

आहु॒वध्यै॑ र॒यि मे॒ वर्च॑सा स॒प्तद॑श च॥ [५]

सं प॑श्यामि प्र॒जा अ॒हमि॑डं प्रज॒सो मान॑वीः। सर्वा॑ भवन्तु

नो गृहे॥ अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो
 भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोर्यः स्थोर्यो वो भक्षीय रेवती
 रमध्वमस्मिल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव
 स्तेतो माऽपं गात बृहीर्मे भूयास्त॥२१॥

संहितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽगौपत्येना-
 ऽऽरायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः
 श्रयन्ताम्॥ उपं त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्।
 नमो भरन्त एमसि। राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य
 दीदिविम्। वर्धमानं स्वे दमे॥ स नः पितेवं सूनवेऽग्ने
 सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥ अग्ने॥२२॥

त्वं नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥
 तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्राय नूनमीमहे सखिभ्यः॥
 वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छां नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः
 पश्याम्यूर्जा मां पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण
 मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना माऽऽविशतेरा मदः।
 सहस्रपोषं वः पुष्यासं॥२३॥

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य

धीमहि। धियो॒ यो नः॑ प्रचोदया॑त्॥ सो॒मान॒ꣳ स्वर॑णं कृणु॒हि
 ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं॒ य औ॑शिजम्॥ क॒दा च॒न स्त॒रीर॑सि
 नेन्द्र॑ सश्चसि दा॒शुषे॑। उ॒पोपे॒न्नु म॑घव॒न् भूय॒ इन्नु॒ ते दानं॑
 दे॒वस्य॑ पृच्यते॥ परि॑ त्वाऽग्ने॒ पुरं॑ व॒यं वि॒प्रꣳ सह॑स्य
 धीमहि। धृष॑द्व॒र्णं दि॒वेदि॑वे भे॒त्तारं॑ भङ्गु॒राव॑तः॥ अ॒ग्ने गृ॑हपते
 सु॒गृह॑प॒तिर॒हं त्वया॑ गृ॒हप॑तिना भूयासꣳ सु॒गृह॑प॒तिर्मया॒ त्वं
 गृ॒हप॑तिना भूयाः श॒तꣳ हि॒मा॒स्ता॒मा॒शिष॑मा शा॒से तन्त॑वे
 ज्योति॑ष्मतीं॒ तामा॑शिष॒मा शा॑सेऽमु॒ष्मै ज्योति॑ष्मतीम्॥ २४॥

भूयास्त॒ स्वस्तये॑ऽग्ने॒ पु॒ष्यासं॑ धृषद्व॒र्णमेका॑न्नत्रि॒ꣳशच्च॑॥ [६]

अय॑ज्ञो॒ वा ए॒ष यो॑ऽसा॒मोप॑प्रयन्तो॒ अध्व॑रमित्याह
 स्तोम॑मे॒वास्मै॑ यु॒न॒त्त॒युपे॑त्याह प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒पे॒मं लो॒कं
 प्र॒जामे॒व प॒शूनि॒मं लो॒कमु॒पैत्य॑स्य प्र॒त्नाम॑नुद्यु॒तमि॑त्याह
 सु॒व॒र्गो वै लो॒कः प्र॒त्नः सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कꣳ स॒मारो॑हत्यग्नि॒र्मूर्धा
 दि॒वः क॒कुदि॑त्याह मूर्धा॒न॑-॥ २५॥

मे॒वैनꣳ स॒मा॒ना॒नां॑ करोत्यथो॒ दे॒वलो॒कादे॒व म॑नुष्यलो॒के
 प्र॒ति॒ति॒ष्ठत्य॑यमि॒ह प्र॑थ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॑रित्याह म॒र्ख्यमे॒वैनं॑
 करोत्यु॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हु॒व॒ध्या॒ इत्या॒हौजो॒ बल॑मे॒वाव॑

रुन्धेऽयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशून्वाव
रुन्धे षड्भिरुपं तिष्ठते षड्वा-॥२६॥

ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति षड्भिरुत्तराभिरुपं तिष्ठते
द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव
प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽश्वो गौर्जीर्यत्येवमग्निराहितो
जीर्यति संवत्सरस्य परस्तादाग्निपावमानीभिरुपं तिष्ठते
पुनर्नवमेवैनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोपं तिष्ठते योगं
एवास्यैष उपं तिष्ठते॥२७॥

दम एवास्यैष उपं तिष्ठते याञ्जैवास्यैषोपं तिष्ठते यथा
पापीयाञ्छ्रेयंस आहृत्य नमस्यति तादृगेव तदायुर्दा
अग्नेऽस्यायुर्मे देहीत्याहाऽऽयुर्दा ह्येष वर्चोदा अग्नेऽसि
वर्चो मे देहीत्याह वर्चोदा ह्येष तनूपा अग्नेऽसि तनुवं मे
पाहीत्याह॥२८॥

तनूपा ह्येषोऽग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे
प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो
स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा
एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभैषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा

शत९ ॥ २९ ॥

हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
प्रति तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म
वै देवा असुराणां शततर्हाः स्तृहन्ति यदेतया
समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय
प्रहरति स्तृत्या अछम्बद्धारः सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा
गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्ने
सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते ॥ ३० ॥

मूर्धानं वै तिष्ठत आह शतमहः षोडश च ॥ [७]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः
पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो
ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः
स्थ सहो वो भक्षीयेत्याह सहो ह्येता ऊर्जस्थोर्ज वो
भक्षीये-॥ ३१ ॥

त्याहोर्जो ह्येता रेवती रमध्वमित्याह पशवो वै रेवतीः
पशूनेवात्मन् रमयत इहैव स्तेतो माऽप गातेत्याह ध्रुवा
एवैना अनपगाः कुरुत इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः पशुचिदन्यः

स॑हि॒तासि॑ विश्व॒रूपी॑रिति॑ व॒त्सम॒भि मृ॑श॒त्युपै॒वैनं॑ धत्ते
पशु॒चित॑मेनं कुरुते प्र॥ ३२॥

वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ य आ॑ह॒वनी॑यमु॒पति॑ष्ठते
गा॒र्हप॑त्यमु॒पं ति॑ष्ठतेऽस्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यथो
गा॒र्हप॑त्यायै॒व नि हु॑ते गाय॒त्रीभि॑रु॒पं ति॑ष्ठते तेजो॒ वै
गा॒य॒त्री तेज॑ ए॒वात्म॑न् ध॒त्तेऽथो॒ यदे॑तं तृच॒मन्वा॑ह॒ सन्त॑त्यै
गा॒र्हप॑त्यं वा अ॒नु द्वि॑पादो॒ वीराः॑ प्रजा॑यन्ते॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
द्वि॒पदा॑भिर्गा॒र्हप॑त्यमु॒पति॑ष्ठत - ॥ ३३॥

आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यत ऊ॒र्जा वः॑ प॒श्याम्यूर्जा॑ मां
प॒श्य॒तेत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते तथ्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्य॒मित्या॑ह
प्रसू॑त्यै सो॒मान॑ꣳ स्वर॑ण॒मित्या॑ह सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रु॒न्धे
कृ॒णु॒हि ब्र॑ह्मणस्प॒त इत्या॑ह ब्रह्म॑वर्च॒समे॒वाव॑ रु॒न्धे क॒दा च॒न
स्त॒रीर॒सीत्या॑ह न स्त॒रीꣳ रात्रि॑ वसति॥ ३४॥

य ए॒वं वि॒द्वान॑ग्निमु॒पति॑ष्ठते॒ परि॑ त्वाऽग्ने॒ पुरं॑
व॒यमि॑त्या॒ह परि॒धिमे॒वैतं॑ परि॑ दधा॒त्यस्क॑न्दा॒याग्ने॑ गृह॑प॒त
इत्या॑ह यथा॒यजु॑रे॒वैतच्छ्रु॑तꣳ हि॒मा इत्या॑ह श॒तं त्वा॑
हेम॑न्तानि॒न्धिषी॑येति॒ वावै॑तदा॒ह पु॒त्रस्य॑ नाम॑ गृह्णा॒त्यन्ना॒दमे॒वैनं॑

करोति॒ तामा॒शिष॒मा शा॑से॒ तन्त॑वे॒ ज्योति॑ष्मती॒मिति॑
 ब्रूया॒द्यस्य॑ पु॒त्रोऽजा॑तः॒ स्यात्ते॑ज॒स्व्यैवा॑स्य॒ ब्रह्म॑वर्च॒सी पु॒त्रो
 जा॑यते॒ तामा॒शिष॒मा शा॑से॒ऽमुष्मै॑ ज्योति॑ष्मती॒मिति॑ ब्रूया॒द्यस्य॑
 पु॒त्रो जा॑तः॒ स्यात् तेज॑ ए॒वास्मिन् ब्रह्म॑वर्च॒सं द॑धाति॥३५॥

ऊर्जं॑ वो भक्षी॒येति॑ प्र गार्ह॑पत्यमु॒पतिष्ठ॑ते वसति॒ ज्योति॑ष्मती॒मेका॒त्रिंशच्च॑॥—[८]

अ॒ग्नि॒होत्रं जु॑होति॒ यदे॒व किं च॒ यज॑मानस्य॒ स्वं
 तस्यै॒व तद्रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने प्र॒जन॑न॒ः हि वा
 अ॒ग्निरथौष॑धीरन्त॑गता द॒हति॒ तास्ततो॑ भूय॑सीः प्रजा॑यन्ते
 यथ्सा॒यं जु॑होति॒ रेत॑ ए॒व तथ्सि॑ञ्चति॒ प्रैव प्रा॑त॒स्तने॑न
 जन॑यति॒ तद्रेतः॑ सि॒क्तं न त्वष्ट्रा॑ऽवि॒कृतं॑ प्रजा॑यते याव॒च्छो
 वै रेत॑सः सि॒क्तस्य॑॥३६॥

त्वष्टा॑ रू॒पाणि॑ वि॒करोति॑ ताव॒च्छो वै तत्प्रजा॑यत ए॒ष वै
 दैव्य॑स्त्वष्टा॒ यो यज॑ते ब॒ह्वीभि॑रुप॒ तिष्ठते॑ रेत॑स ए॒व सि॒क्तस्य॑
 बहु॑शो रू॒पाणि॑ वि॒ करोति॑ स प्रैव जा॑यते॒ श्वः श्वो भू॑यान् भवति॒
 य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पतिष्ठते॒ऽहर्दे॒वाना॒मासी॑द्रात्रि॒रसुरा॑णां ते॒
 ऽसुरा॑ यद्दे॒वानां॑ वि॒त्तं वेद्य॑मासी॒त्तेन॑ स॒ह॥३७॥

रात्रिं॑ प्रावि॑शन् ते दे॒वा ही॒ना अ॑मन्यन्त॒ तेऽप॑श्यन्नाग्नेयी

रात्रिराग्नेयाः प॒शव॑ इ॒ममे॒वाग्नि॑ः स्त॑वाम् स नः स्तु॒तः
 प॒शून् पुन॑र्दास्य॒तीति॑ तेऽग्नि॑मस्तुव॒न्त्स ए॒भ्यः स्तु॒तो रात्रि॑या
 अ॒ध्यह॑र॒भि प॒शून्नि॑रा॒र्जत् ते दे॒वाः प॒शून् वि॒त्वा का॒माः
 अकु॑र्वत् य एवं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पतिष्ठ॑ते पशु॒मान् भव॑त्या-॥३८॥

दि॒त्यो वा अ॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कमै॒त्सोऽमुं लो॒कं
 ग॒त्वा पुन॑रि॒मं लो॒कम॒भ्य॑ध्याय॒न्त्स इ॒मं लो॒कमा॒गत्य॑
 मृ॒त्योर्बि॑भेन्मृ॒त्युसं॑युत इव॒ ह्ययं लो॒कः सोऽम॑न्यतेममे॒वाग्नि॑ः
 स्त॑वानि स मा॑ स्तु॒तः सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयिष्य॒तीति॑ सोऽ-
 ऽग्नि॑मस्तौ॒त्स ए॒नः स्तु॒तः सु॒वर्गं लो॒कम॑गमय॒द्य -॥३९॥

ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पतिष्ठ॑ते सु॒वर्गमे॒व लो॒कमे॑ति
 स॒र्वमा॑युरेत्य॒भि वा ए॒षोऽग्नी॑ आ रो॒हति॑ य ए॒नावु॑पतिष्ठ॑ते
 यथा॑ खलु॒ वै श्रे॒या॑न॒भ्यारू॑ढः का॒मय॑ते तथा॑ करोति॒ नक्त॑मुप॑
 तिष्ठ॑ते न प्रा॒तः स॒ हि नक्तं॑ व्र॒तानि॑ सृ॒ज्यन्ते॑ स॒ह श्रे॒याश्च॑
 पा॒पीया॑श्चासा॒ते ज्योति॑र्वा अ॒ग्निस्त॑मो रात्रि॒र्यन्-॥४०॥

नक्त॑मुपतिष्ठ॑ते ज्योति॑षैव तम॑स्तरत्युप॒स्थेयोऽग्नी॑(३)नोप॒-
 स्थेया॑(३) इत्या॑हुर्मनु॒ष्याये॒न्वै योऽह॑र॒हरा॑हृत्याथै॒नं याच॑ति
 स इ॒न्वै तमु॑पा॒र्च्छ॑त्यथ॒ को दे॒वान॑ह॒रह॑र्याचिष्य॒तीति॑

तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत
इत्येषा खलु वा -॥४१॥

आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः प्रजापतिः
पशूनंसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताञ्छन्दो-
भिरन्वविन्दद्यच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव तदन्विच्छति न
तत्र जाम्यस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत इति यो वा अग्निं
प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ् विष्वङ् प्रजयां
पशुभिरेति कवातिर्यङ्मिवोप तिष्ठेत नैनं प्रत्योषति न विष्वङ्
प्रजयां पशुभिरेति॥४२॥

सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिस्त्रयोदश च॥—————[९]

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्ने। तत्त्वं
बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्ने॥ मम नाम त्वं
च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः। आयुषे त्वं
जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते॥ नमोऽग्नये-
ऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजे। अषाढो॥४३॥

अग्निर्बृहद्वया विश्वजिह्वसहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः॥
त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः। सं

मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धाः॥ अयमग्निः
 श्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः। अस्मा अस्तु
 सुवीर्यम्॥ मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं
 दधातु। या इष्टा उषसो निमृचश्च ताः सं दधामि हविषा
 घृतेन॥ पयस्वतीरोषधयः॥४४॥

पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
 सः सृज॥ अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छकेयं तन्मे
 राध्यताम्॥ अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह
 यान् हवामहे॥ आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा
 हविषो मे अस्य॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे
 कपालान्युपचिन्वन्ति॥४५॥

वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्॥
 अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यत आत्तस्तदगन् पुनः। इध्मो
 वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्निरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
 तेषां छिन्नं प्रत्येतदधामि स्वाहा घर्मो देवाः अप्येतु॥४६॥

वैश्वान॒रो न ऊ॒त्याऽऽप्र या॑तु॒ परा॒वतः॑। अ॒ग्निरु॒क्थेन॑
वाह॑सा॥ ऋ॒तावा॑नं वैश्वान॒रमृ॑तस्य॒ ज्योति॑षस्पतिम्।
अज॑स्रं घ॒र्ममी॑महे॥ वैश्वान॒रस्य॑ द॒ःसना॑भ्यो बृ॒हद॑रिणा॒देकः॑
स्वप॑स्य॒या क॒विः। उ॒भा पि॒तरा॑ म॒हय॑न्नजायता॒ग्निर्द्यावा॑पृथि॒वी
भूरि॑रेतसा॥ पृ॒ष्ठो दि॒वि पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः पृ॒थिव्यां॑ पृ॒ष्ठो वि॒श्वा
ओष॑धी॒रा वि॑वेश। वैश्वान॒रः सह॑सा पृ॒ष्ठो अ॒ग्निः स नो॒ दिवा॒
स॥४७॥

रि॒षः पा॑तु नक्तम्॥ जा॒तो यद॑ग्रे भुव॑ना॒ व्यख्यः॑ प॒शुं न
गो॒पा इर्यः॑ परि॒ज्मा। वैश्वान॒र ब्र॒ह्मणे॑ वि॒न्द गा॒तुं यू॒यं पा॑त
स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः॥ त्वम॑ग्रे शो॒चिषा॑ शोशु॑चान॒ आ रो॑दसी
अपृ॑णा जाय॑मानः। त्वं दे॒वाः अ॒भि॒शस्ते॑रमु॒ञ्चो वैश्वान॑र
जा॒तवे॑दो म॒हित्वा॑॥ अ॒स्माक॑मग्रे म॒घव॑त्सु धा॒रया॑ना॒मि
क्ष॒त्रम॒जरः॑ सु॒वीर्य॑म्। व॒यं ज॑येम श॒तिनः॑ सह॒स्रिणं॑
वैश्वान॑र॥४८॥

वाज॑मग्रे तवो॒तिभिः॑॥ वैश्वान॒रस्य॑ सु॒मतौ स्या॑म
राजा॒ हिं भुव॑नाना॒मभि॒श्रीः। इ॒तो जा॒तो वि॒श्वमि॑दं
वि च॑ष्टे वैश्वान॒रो य॑तते॒ सूर्ये॑ण॥ अ॒व ते॒ हेडो॑ वरुण॒
नमो॑भि॒रव॑ य॒ज्ञेभि॑रीमहे ह॒विर्भिः॑। क्षय॑न्न॒स्मभ्य॑मसुर प्रचेतो॒

राज॒त्रेना॑सि शिश्रथः कृ॒तानि॑॥ उदु॑त्त॒मं व॑रुण॒ पाश॑म॒स्मद॒-
वा॑ध॒मं वि म॑ध्य॒मं श्र॑थाय। अथा॑ व॒यमा॑दित्य॥४९॥

व्र॒ते तवा॑ना॒गसो॑ अदि॒तये॑ स्याम॥ द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिषं
जि॒ष्णोरश्व॑स्य वा॒जिनः॑॥ सु॒र॒भि नो॒ मुखा॑ कर॒त् प्र ण॑
आयू॑र॒षि ता॑रिषत्॥ आ द॑धि॒क्राः श॑व॒सा प॑ञ्च कृ॒ष्टीः सूर्य॑
इव॒ ज्योति॑षा॒ऽपस्त॑तान। स॒ह॒स्र॒साः श॑त॒सा वा॒ज्य॒र्वा पृ॑णक्तु
मध्वा॒ समि॑मा वचा॑र॒सि॥ अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ भुवः। मरु॑तो॒ यद्ध॑ वो
दि॒वः सु॑म्रा॒यन्तो॒ हवा॑महे। आ तू न॒॥५०॥

उप॑ गन्त॒न॥ या वः॑ शर्म॒ शश॑मा॒नाय॑ सन्ति॒ त्रिधा॑तूनि
दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्यं॑ तानि॒ मरु॑तो॒ वि य॑न्त
र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीर॑म्॥ अदि॑तिर्न उरुष्य॒त्वदि॑तिः
शर्म॑ यच्छ॒तु। अदि॑तिः पा॒त्व॒र॒हसः॑॥ म॒हीमू॒ षु मा॑तर॒र॑
सुव्र॑ताना॒मृत॑स्य॒ पत्नी॑मव॒से हु॑वेम। तु॒वि॒क्ष॒त्राम॑ज॒रन्ती॑-
मुरू॒चीर॑ सु॒शर्मा॑ण॒मदि॑तिर॒ सुप्र॑णी॒तिम्॥ सु॒त्रामा॑णं पृथि॒वीं
द्याम॑ने॒हस॑र॒ सुशर्मा॑ण॒मदि॑तिर॒ सुप्र॑णी॒तिम्। दैवीं॑ नाव॑र॒
स्वरि॑त्रामना॒गस॑म॒स्रव॑न्ती॒मा रु॑हेमा स्व॒स्तये॑॥ इ॒मा
सु॒ नाव॑मा॒रुह॑र॒ शता॑रि॒त्रा श॑तस्फ्या॒म्। अ॒च्छि॑द्रां

पारयिष्णुम्॥५१॥

दिवा स सहस्रिणं वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहसं सुशर्माणमेकान्नविंशतिश्च॥—[११]